

Maria Lidwin i Tadeusz Wilczok
Katedra i Zakład Chemii Ogólnej,
Śląskiej Akademii Medycznej
w Katowicach

KRYTERIA FIZYKO-CHEMICZNE ROZTWORÓW DNA W WISKOZYMETRYCZNYCH
POMIARACH CIĘŻARÓW CZĄSTECZKOWYCH

Streszczenie. Określono ciężary cząsteczkowe kwasu dezoksyrybonukleinowego w kapilarnym wiskozymetrze Eignera i wyznaczono lepkości wewnętrzne $[\eta]$ dla DNA w 0,2 M roztworze NaCl.

Wykazano, że lepkości wewnętrzne DNA $[\eta]$ można wyznaczyć poprzez pomiar lepkości względnej dla jednego tylko stężenia DNA.

Stwierdzono, że dla DNA o ciężarze cząsteczkowym $0,5 \cdot 10^6$ można pominąć dwukrotne ekstrapolowanie $\frac{\eta_{sp}}{c}$ do stężenia DNA $C \rightarrow 0$ i gradientu prędkości przepływu $G \rightarrow 0$. w przypadkach gdy $G \cong 20 \text{ s}^{-1}$, a wyznaczona lepkość względna $\eta_{wzgl.} \cong 1,1$. Postępowanie to, pozwala na wyznaczenie ciężaru cząsteczkowego DNA nawet dla 0,1 mg DNA.

Makromolekuły biologicznie aktywne, wśród nich kwas dezoksyrybonukleinowy (DNA) charakteryzują się dużymi rozmiarami, wysokim ciężarem cząsteczkowym i skomplikowaną drugo- i trzeciorzędową budową przestrzenną. Podstawowym kryterium analizy II rzędowej struktury molekuł DNA jest ich ciężar cząsteczkowy.

Ciężar cząsteczkowy biopolimerów, wśród nich DNA można wyznaczyć z pomiarów natężenia rozproszenia światła [1] dla molekuł DNA o niskim ciężarze cząsteczkowym oraz z pomiarów lepkości wewnętrznej [2,3,4] i pomiarów stałej sydentacji [5], a szczególnie z połączenia wyników tych metod, w oparciu o równanie Flory-Mandelkerna [6]. Z wszystkich wymienionych metod najbardziej dogodnym wyznaczeniem ciężaru cząsteczkowego jest pomiar lepkości wewnętrznej $[\eta]$ roztworów DNA. Pomiaru te wykonywane są przy pomocy prostej aparatury, a ich interpretacja uwzględnia wszystkie istotne fizyko-chemiczne kryteria strukturalne.

Lepkość wewnętrzną można zdefiniować przez:

$$[\eta] = \lim_{\substack{C \rightarrow 0 \\ G \rightarrow 0}} \left(\frac{\eta_{wzgl.}^{-1}}{c} \right)$$

gdzie

$$\eta_{wzgl.} = \frac{\eta_{roztw.}}{\eta_{rozp.}}$$

c - stężenie roztw. DNA g/dl

G - gradient prędkości przepływu s^{-1}

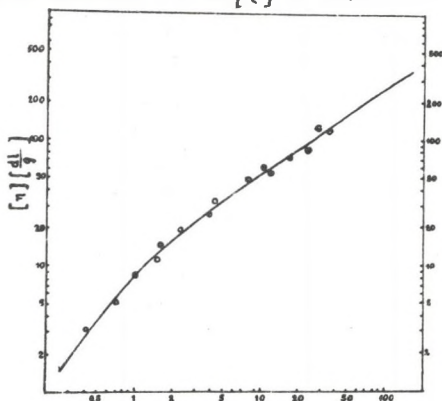
Najczęściej stosowaną jednostką lepkości wewnętrznej roztworów DNA jest dl/g. Znajomość wartości lepkości wewnętrznej roztworu DNA umożliwia obliczenia jego ciężaru cząsteczkowego M . Ciężary cząsteczkowe molekuł DNA wahają się od $3 \cdot 10^5 \div 10^8$, przy czym większa ilość molekuł DNA dostępnych badaniom posiada ciężar cząsteczkowy $3 \cdot 10^5 \div 10^7$.

Zależność lepkości wewnętrznej od ciężaru cząsteczkowego biopolimerów określona jest ogólnym równaniem Deby'ego $[\eta] = K \cdot M^\alpha$, gdzie K i α są współczynnikami zależnymi od struktury biopolimeru. W przypadku roztworów DNA zależność ogólna między $[\eta]$ i M przedstawia się następująco: $(2) [\eta] = 1,45 \cdot 10^{-6} M^{1,12}$ a w szczególnych przypadkach wynosi odpowiednio $[\eta]$

$$[\eta] = 1,05 \cdot 10^{-7} M^{1,32} \text{ dla } M = 3 \cdot 10^5 \div 2 \cdot 10^6$$

$$[\eta] = 6,9 \cdot 10^{-4} M^{0,70} \text{ dla } M = 2 \cdot 10^6 \div 1,3 \cdot 10^8$$

Zależność ciężaru cząsteczkowego M od lepkości wewnętrznej $[\eta]$ możemy przedstawić graficznie jako funkcję $M = f([\eta])$. (Rys. 1). Lepkość względna

Rys. 1. Zależność ciężaru cząsteczkowego M DNA od lepkości wewnętrznej $[\eta]$

roztworów DNA możemy mierzyć wiskozymetrem kapilarnym Eignera [2]. Jest to zmodyfikowany wiskozymetr kapilarny typu Ubbelohde'a przeznaczony do mierzenia lepkości cieczy nienewtonowskich, których lepkość zależy od gradientu prędkości przepływu. Wiskozymetr Eignera stosowany w naszych badaniach, opisany jest wymiarami przedstawionymi na Rys. 2.

Wiskozymetr ten, dzięki czterem kulistym naczyniom umieszczonym jedno pod drugim w pionowym rzędzie, umożliwia wyznaczenie lepkości względnej roztworów DNA przy czterech różnych gradientach prędkości przepływu. Wyznaczenie gradientów prędkości przepływu i utrzymanie ich w określonych granicach, warunkuje przydatność wiskozymetru do pomiarów lepkości roztworów DNA.

I nac., 246 s dla II nac., 281 s dla III nac., 284 s dla IV nac. Różnice temperatur w pomiarach wiskozymetrycznych nie przekraczały $0,03^{\circ}\text{C}$. Wszystkie pomiary lepkości względnej wykonano w temperaturze 25°C .

Jak wynika z definicji lepkości wewnętrznej $[\eta]$, jej wartość należy wyznaczać dla gradientu prędkości przepływu $G \rightarrow 0$ i stężenia roztworu DNA $C \rightarrow 0$. Używając do wyznaczenia lepkości wewnętrznej wiskozymetru kapilarnego Eignera, staramy się osiągnąć $G \rightarrow 0$ przez maksymalne zmniejszenie promienia kapilary r oraz przez zwiększenie długości kapilary L . Zwiększenie długości kapilary uzyskujemy przez skręcenie kapilary w spiralę. Promienia kapilary nie można zmniejszać nieograniczenie, ponieważ zgodnie z wynikami szeregu autorów (11), w przypadku promienia mniejszego od 0,4 mm- roztwory DNA ulegają degradacji podczas przepływu przez kapilarę. Lepkość względna roztworów DNA jest tym większa, im większa jest stężenie roztworu. Biorąc pod uwagę, że średni gradient prędkości przepływu G_{sr} jest funkcją odwrotnie proporcjonalną w stosunku do lepkości względnej roztworu, nie można równocześnie spełnić warunku uzyskania minimalnego G_{sr} i minimalnego stężenia C DNA w roztworze. Uwzględniając wymienione wyżej zastrzeżenia dla warunku $G \rightarrow 0$ i $C \rightarrow 0$, uzyskujemy przy pomocy opisanego wiskozymetru średnie gradienty prędkości przepływu w granicach $G_{\text{sr}} = 20\text{s}^{-1} \div 100\text{s}^{-1}$.

Dla roztworów DNA o lepkości wewnętrznej $[\eta] < 60 \frac{\text{dl}}{\text{g}}$ wartość $\frac{[\eta]_{\text{wzgl}}^{-1}}{C} = \frac{[\eta]_{\text{sp}}}{C}$ zależy jedynie w małym stopniu od gradientu prędkości przepływu, pod warunkiem, że $G < 25\text{s}^{-1}$. Dla wyższych wartości gradientu obserwujemy zmniejszenie się wartości $\frac{[\eta]_{\text{sp}}}{C}$. Zależność lepkości wewnętrznej $[\eta]$ od gradientu prędkości przepływu przedstawiona jest równaniem

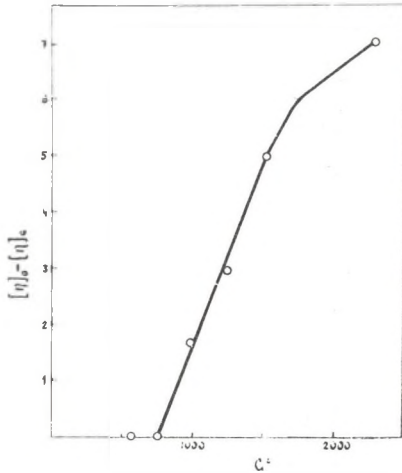
$$[\eta]_G = [\eta]_0 (1 - aG^2 + bG^4 + \dots)$$

gdzie lepkość wewnętrzna roztworu DNA dla danego gradientu prędkości przepływu $[\eta]_G, [\eta]_0$ jest lepkością wewnętrzną dla $G \rightarrow 0$, a wartości a i b są stałymi zależnymi od struktury makromolekuł (11). Zależność lepkości wewnętrznej od gradientu prędkości przepływu można również przedstawić jako:

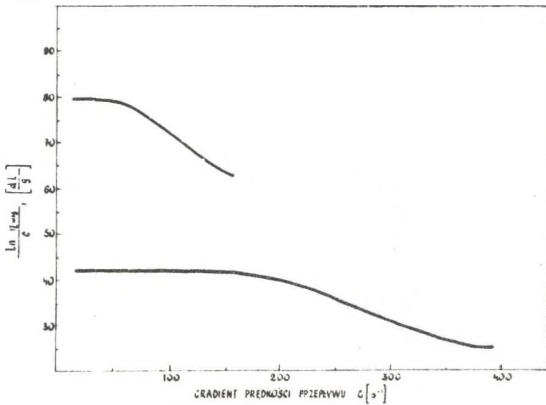
$$\frac{[\eta]_0 - [\eta]_G}{G^2} = K[\eta]_0^{\alpha}$$

gdzie K i α są stałymi zależnymi od struktury makromolekuł (11).

Z przedstawionej na rys. 3 zależności $[\eta]_0 - [\eta]_G = f(G^2)$ wynika, że do wartości $G = 25\text{s}^{-1} \div 30\text{s}^{-1}$ roztwory DNA zachowują się jak ciecze newtonowskie, natomiast wyższe gradienty prędkości przepływu wpływają na orientację makromolekuł w przepływającym roztworze. Bardziej przydatne praktycznie jest przedstawienie zależności lepkości wewnętrznej od gra-

Rys. 3. Wpływ gradientu prędkości przepływu G na wartość lepkości wewnętrznej $[\eta]$
 $[\eta]_0$ - lepkość wewnętrzna DNA dla $G = 0$, $[\eta]_G$ - lepkość wewnętrzna dla $G > 0$, G^2 - kwadrat gradientu prędkości przepływu

Rys. 4. Zależność $\ln \frac{\eta_{wzgl}}{\eta_0}$ od gradientu prędkości przepływu G dla preparatów DNA o lepkości wewnętrznej $[\eta] = 43$ dl/g i $[\eta] = 80$ dl/g

dientu prędkości przepływu jako $\ln \frac{\eta_{wzgl}}{\eta_0} = f(G)$. Zależność ta przedstawiona jest na Rys. 4.

Po wyznaczeniu wartości stosunku lepkości specyficznej do stężenia $\frac{\eta_{sp}}{C}$ dla $G \rightarrow 0$ należy zekstrapolować otrzymane wartości dla stężenia roztworu DNA $C \rightarrow 0$. Ekstrapolację tę możemy dokonać przez wykreślenie zależności $\lim_{C \rightarrow 0} (\frac{\eta_{sp}}{C})$ lub $\lim_{C \rightarrow 0} (\ln \frac{\eta_{wzgl}}{\eta_0})$ od stężenia roztworu DNA

Wykazano, że dla lepkości względnych $\eta_{wzgl} < 2$ funkcje te są w zasadzie liniami prostymi i możemy przedstawić je następującymi równaniami:

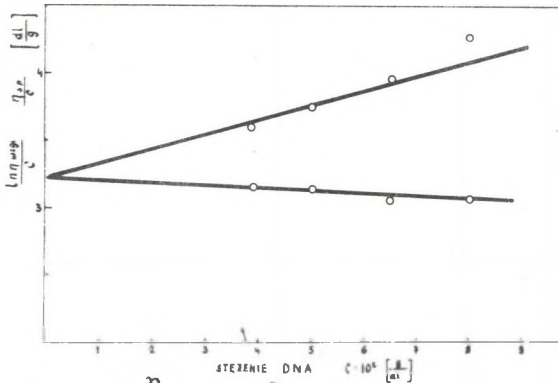
$$\frac{\eta_{sp}}{C} = [\eta] + K' [\eta]^2 C$$

$$\frac{\ln \eta_{wzgl}}{C} = [\eta] + K'' [\eta]^2 C$$

gdzie K' i K'' są wartościami stałymi tak że $K' + K'' = 0,5$ (2).

Wg Eignera i Doty'ego $[\eta]$ K' i K'' wynoszą odpowiednio $K' = 0,45, K'' = 0,05$ dla niskich wartości gradientu prędkości przepływu.

Wyznaczenie lepkości wewnętrznej roztworu DNA $[\eta]$ poprzez graficzne znalezienie $\frac{\ln \eta_{wzgl}}{C}$ i $\frac{\eta_{sp}}{C}$ dla $C \rightarrow 0$ przedstawione jest na Rys. 5.

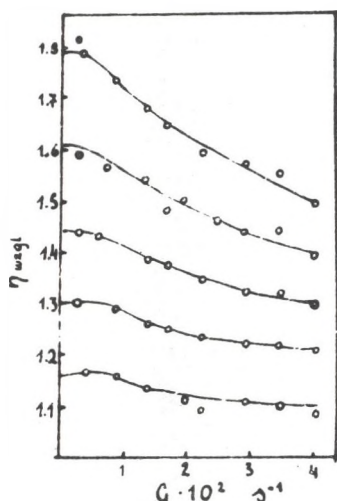

Rys. 5. Zależność $\frac{\ln \eta_{wzgl}}{C}$ i $\frac{\eta_{sp}}{C}$ od stężenia C roztworu DNA

Ponieważ $K'' < K'$, wyznaczenie lepkości wewnętrznej $[\eta]$ w oparciu o wykreślenie zależności $\frac{\ln \eta_{wzgl}}{C} = f(C)$, jest obarczone mniejszym błędem niż w oparciu o zależność $\frac{\eta_{sp}}{C} = f(C)$.

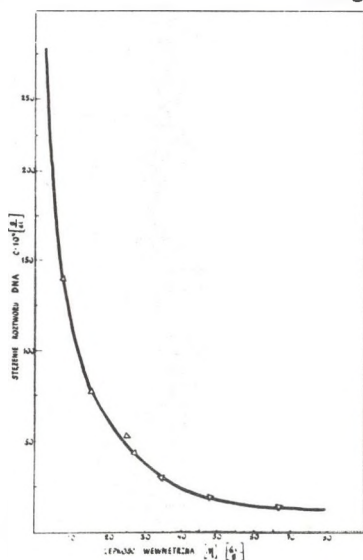
DNA będący podstawowym materiałem genetycznym jest w wielu przypadkach preparatem trudnych do wyizolowania w ilościach umożliwiającym wyznaczenie lepkości względnej dla kilku stężeń roztworu DNA. Małe ilości DNA, dostępne dla oznaczeń, określają sposób postępowania umożliwiając wyznaczenie lepkości wewnętrznej $[\eta]$ roztworu DNA z pomiaru lepkości względnej dla jednego tylko stężenia roztworu.

Na podstawie dotychczas opublikowanych wyników wykazano, że błąd wynikający z dokładności pomiaru czasu wypływu roztworu DNA jak i wynikający ze zmniejszenia się wartości $\frac{\eta_{sp}}{C}$ jest najmniejszy dla stężenia roztworu DNA o $\eta_{wzgl} = 1,1$ i odpowiednio $\eta_{sp} = 0,1$. Wpływ gradientu prędkości przepływu G na wartość lepkości względnej przedstawiony jest na Rys. 6.

Rys. 6. Wpływ gradientu pręd-
kości przepływu G na wartość
lepkości względnej η_{wzgl} roz-
tworu DNA

walają po wyznaczeniu jednej tylko wartości η_{wzgl} , znaleźć rozcieńczenie roztworu DNA- dla którego $\eta_{wzgl} = 1.1$.

Rys. 7. Zależność stężenia C roz-
tworu DNA od lepkości wewnątrz-
nej $[\eta]$ dla $\eta_{wzgl} = 1,1$.

Z wykresu wynika, że im lepkość wzglę-
dna jest mniejsza tym wpływ gradientu
prędkości przepływu jest mniejszy, a tym
samym uwzględniając wpływ G wybranie
lepkości względnej $\eta_{wzgl} = 1,1$ do wy-
znaczenia lepkości wewnętrznej $[\eta]$ roz-
tworu DNA jest obciążone najmniejszym
błędem. Lepkość wewnętrzna roztworu DNA
 $[\eta]$ wyliczona z równania $\eta_{sp}^0 = [\eta] +$
 $K[\eta]^2 C$, - przyjmując, że $K' = 0,5$, - dla
 $\eta_{wzgl} = 1,1$ różni się jedynie o około 5%
od wartości $[\eta]$ wyznaczonej graficznie.

Przy pomocy opisanego wiskozymetru
Eignera, przebadano zależność lepkości
względnej η_{wzgl} od stężenia C roztworu
DNA o różnej lepkości wewnętrznej $[\eta]$ w
zakresie $[\eta] = 3-60$ dl/g, dla różnych
wartości gradientu prędkości przepływu
 G . Uzyskane przez nas wartości lepkości
względnej i odpowiednich stężeń DNA, poz-

walają po wyznaczeniu jednej tylko wartości η_{wzgl} , znaleźć rozcieńczenie roztworu DNA- dla którego $\eta_{wzgl} = 1.1$.
Zależność stężenia C roztworu DNA,
dla którego lepkość względna wynosi
 $\eta_{wzgl} = 1,1$, od lepkości wewnętrznej $[\eta]$
DNA przedstawiona jest na Rys. 7. Warto-
ści te wyznaczone dla gradientu przepły-
wu $G = 20s^{-1}$.

Ciążar cząsteczkowy DNA jest tym wię-
kszy im większa jest lepkość wewnętrzna
roztworu DNA, tym samym $\eta_{wzgl} = 1,1$,
dla roztworów DNA o dużym ciężarze czą-
steczkowym, będzie spełnione nawet przy
stosunkowo niskich stężeniach DNA. Wnio-
sek ten ma bardzo istotne znaczenie przy
pomiarach bardzo małych ilości DNA. Z
drugiej strony, dokładność wyznaczenia
lepkości wewnętrznej $[\eta]$ z jednego po-
miaru $\eta_{wzgl} = 1,1$, jest tym większa im
ciężar cząsteczkowy DNA jest mniejszy.
Ze względu na to, że lepkość wewnętrzna
 $[\eta]$ roztworów DNA bywa najczęściej sto-
sowana dla określenia ciężarów cząstecz-

kowych DNA, nie przestrzeganie warunków pozwalających na pomiary η_{wzgl} , przy $C \rightarrow 0$ i $G \rightarrow 0$ prowadzi do wyznaczenia błędnych wartości ciężarów cząsteczkowych.

LITERATURA

- [1] Butler J.A.V., Laurence D.I.R., Robins A.B., Shooter K.V., - Proc. Royal. Soc. A, 250, 1. 1959.
- [2] Eigner J. - Thesis Harvard University 1960
- [3] Crothers D.M., Zimm B.H. - J.Mol.Biol. 12, 525, 1965
- [4] Aten J.B.T., Cohen J.A. - J.Mol.Biol. 12, 537, 1965
- [5] Doty P., McGill B.B., Rice S.A., - Proc.Natl.Acad.Sci. U.S. 44, 432, 1958
- [6] Mandelkern L., Flory P.J. - J.Chem.Phys. 20, 212, 1952
- [7] Eigner J., Doty P., - J.Mol.Biol. 12, 549, 1965
- [8] Kay E.R.M. Simmons N.S., Dounce A.L. - J.Amer.Chem.Soc. 74, 1724, 1952
- [9] Georgiew G.P. Biochimija 24, 472, 1959
- [10] Wardas W., Praca doktorska 1967
- [11] Robins A.B., - Trans.Far.Soc. 60, 1344, 1964

PHYSICO-CHEMICAL CRITERIA OF DNA SOLUTIONS IN VISCOMETRIC MOLECULAR WEIGHTS DETERMINATIONS

Summary

The molecular weight of DNA was measured using a Eigner type viscometer in 0,2 M NaCl by intrinsic viscosity determination. It was shown that intrinsic viscosities $[\eta]$ can be determined through only one measurement at selected DNA concentration. When DNA preparations with M.W. $0,5-6 \cdot 10^6$ are investigated, the repeated extrapolation $\frac{\eta_{sp}}{C}$ to zero DNA concentration and zero shear gradient can be omitted if $G \approx 20 \text{ s}^{-1}$ and $\eta_{rel} \approx 1,1$.

For such M.W. determination only 0,1 mg of DNA is necessary.

ФИЗИКО-ХИМИЧЕСКИЕ КРИТЕРИИ РАСТВОРОВ ДНК В ВИСКОЗИМЕТРИЧЕСКИХ ИЗМЕРЕНИЯХ МОЛЕКУЛЯРНЫХ ВЕСОВ

Резюме

Определено молекулярные веса ДНК при помощи капиллярного вискозиметра Эйгнера и обозначено характерическую вязкость $[\eta]$ ДНК в 0,2 M растворе NaCl.

Указано, что характеристические вязкости ДНК $[\eta]$ можно обозначать измеряя относительную вязкость для одной только концентрации ДНК.

Подтверждено, что для ДНК с молекулярном весе $0,5-6 \cdot 10^6$ можно спустить двукратную экстраполяцию $\frac{\eta_{sp}}{C}$ к значению концентрации ДНК $C \rightarrow 0$ и градиента скорости потока $G \rightarrow 0$, в случаях когда $G \approx 20 \text{ }^{-1}$ а обозначена относительная вязкость $\eta_{rel} \approx 1,1$.

Это дает возможность обозначения молекулярного веса ДНК в растворах содержащих 0,1 мг ДНК.